

TARIK RAMADAN jedan je od najuticajnijih evropskih muslimanskih intelektualaca danas. Rođen je u Švicarskoj 1962. g. gdje je studirao filozofiju i francusku književnost te islamske studije. Islamsko obrazovanje sticao je i na Al-Azharu. Trenutno je angažiran kao profesor savremenih islamskih studija na Univerzitetu Oxford. Predsjednik je organizacije Evropska muslimanska mreža (European Muslim Network). Autor je više knjiga na engleskom i francuskom jeziku, a preveden je na sve važnije svjetske jezike. Nekoliko njegovih knjiga je prevedeno i objavljeno na bosanskom jeziku.

"SLUŠAMO I PROPITUJEMO"

Intervju sa
prof. dr. Tariqom Ramadanom

Sažetak

U ovom intervjuu Tariq Ramadan, profesor savremenih islamskih studija na Univerzitetu Oxford, govori o temeljnim porukama, značenjima i konceptu njegove knjige Radikalna reforma. Profesor Ramadan govori i o konceptu evropskog islama, te o univerzalnosti islama kao univerzalnosti principa i višestrukosti kultura kojima muslimani danas pripadaju. Profesor Ramadan tumači i „dešavanje naroda“ u „arapskom proljeću“ i mišljenja je kako većina ljudi nema pravu i potpunu sliku o dešavanjima u arapskom svijetu. Takođe u ovom intervjuu profesor Ramadan govori i o konceptu ummeta kao duhovne zajednice muslimana i važnosti dosljednog čuvanja principa pravde.

Razgovarali:
Samedin KADIĆ i Mirza SARAJKIĆ

Gospodine Ramadan, možete li nam predstaviti temeljne poruke, značenja i koncept koje ste elaborirali u svojoj knjizi „Radikalna reforma“?

Ukoliko želite razumjeti značenje ove knjige, onda je potrebno da je lociramo u kontekst mojih prijašnjih djela. Naime, ja sam nekoliko godina posvetio izučavanju islamskih nauka i dobio idžazetname iz područja tefsirskih, hadiskih znanosti, usul el-fikha i svih ostalih tradicionalnih islamskih znanosti. Ukupno sam dobio sedam idžazetnama, mada sam uvijek smatrao kako se moram fokusirati na fikh i islamsku jurisprudenciju, smatrajući da će iz tog polja doći glavni odgovori za aporije današnjice i da je tu potrebno uložiti najveći intelektualni napor ili idžtihad, a sve kako bi se na najbolji način odgovorilo na sve izazove našeg vremena. Tokom tih istraživanja nastala su moja djela „Biti evropski musliman“, „Zapadni muslimani i budućnost islama“, „Islam i Zapad, izazovi modernosti“. Upravo u ovom knjigama sam najviše koristio fikhsku paradigmu. Ali, nakon 18 godina proučavanja u ovom domenu, mislim da sam došao do granica, jer sve vrijeme sam sa svojim učiteljima i ulemom razgovarao o reformi i oni su svi upotrebljavali isti koncept, ali očito nismo mislili na isto. Razlog tome jeste što su dva temeljna koncepta korištena u fikhu koncepti *el-hādže* i *ed-darūre* (potrebe i nužnosti). To u stvarnosti znači: kada se susrećete sa novom situacijom, kao na primjer u modernom društvu na Zapadu, sve rasprave zaključujete sa konceptima nužnosti ili potrebe. I onda sam shvatio da je reformski proces koji je nastao u polju idžtihada ustvari bio adaptivne naravi. To je bila adaptacijska reforma što je bila velika pogreška u cijelom procesu iznalaženja islamskih rješenja u sučeljavanju sa modernim svijetom.

Zbog toga sam rekonstruirao pristup tradiciji, pitajući se kako su ovim i sličnim pitanjima prilazili stari učenjaci. Oni su uvijek na prvo mjesto stavljali tri stvari: tekst, principe i ciljeve. Ovo je bio nezaobilazni koncept u svakom procesu idžtihada. To bi izgledalo otprilike ovako: iz teksta derivirate principe u svjetlu ciljeva, a i sami ciljevi prirodno proizilaze iz teksta; u biti, radi se o trouglu i stoga, ukoliko nemate ove tri stvari u metodologiji rješavanja problema, jednostavno niste uspješni iznaći muslimanske odgovore. Ono što se često dešava u fikhu jeste iščitavanje principa u svjetlu teksta, zaboravljajući pri tom ciljeve. Time se stvara adaptacijska reforma. Adaptirate sami sebe pomoću novih pravila koja stvarate za okruženje. Upravo je to bila polazna tačka u „Radikalnoj reformi“. U ovoj knjizi sam kazao kako je primarno polje kojim se bavim usuli-fikh, a ne fikh. Dakle, ja razmatram osnove islamskog prava. U njoj izlažem tri glavne teze. Prva teza je vezana za sam koncept reforme. Pitao sam se da li možemo govoriti o reformi iz islamske perspektive i da li imamo terminologiju za takvo što. Moj je odgovor potvrđan. Imamo tri koncepta koji kazuju izravno o reformi: *el-islam*, *et-tedždid* i *et-tagjir*. *Tedždid* je ponovno čitanje, interpretacija i tumačenje teksta, a *islam* je reforma, odnosno reformski proces. Uz to imamo i pojam *tagjira*. U Kur'anu stoji kako Allah neće izmijeniti stanje jednog naroda dok taj narod ne izmijeni sam sebe. *Tagjir* je promjena. Zato kažem da je koncept reforme itekako islamski od samog početka razvijanja islamske misli. Međutim, moramo dodati jedno novo razumijevanje prema kojem sa reformama želimo postići transformaciju postojećeg stanja, a ne adaptaciju ili prilagođavanje na njega. Razlika između transformacijske i adaptacijske reforme je temeljna razlika o kojoj govorim u ovoj knjizi. Kao muslimani, ako hoćemo da izvršimo reformu ili da sebe reformišemo na prvom mjestu, trebamo izvršiti transformaciju. Ukoliko želite da reformišete svijet trebate ga reformisati ka nečem boljem, a nikako da sebe prilagodite svijetu kakav jeste. To znači da moramo odrediti jasne ciljeve. Dakle, ukoliko želimo promijeniti društvo ili ekonomiju, moramo jasno kazati da želimo poštenije društvo ili ekonomiju, a ne želimo imati nekakvo zasebno mjesto koje ćemo zvati „islamski“ unutar postojećeg globalnog sistema koji u cjelini nije dobar i nije pošten. Ukoliko je sam sistem haram, ne treba mu se prilagođavati, već ga treba prevladati, odnosno transformirati. I veoma važna činjenica koju sam spoznao proučavajući usul el-fikh jeste da ukoliko želite prevazići adaptacijsku reformu i postići transformacijsku, morate iščitavati dvije knjige: pisanu knjigu ili Kur'an i stvorenu knjigu, odnosno univerzum. To znači da morate posjedovati dvije vrste znanja. U Kur'anu je to kazano na veoma jasan način. On navodi iste riječi za retke Kur'ana i pojave u kosmosu. I u Kur'anu imate kategorične zakone (*el-kati'*) kao i u svemiru. Ova dva teksta međusobno komuniciraju. Odnosno, to su dvije objave. I ukoliko želite promijeniti svijet, morate računati na obje objave i uzimati u obzir zakone navedene u obje knjige. Ne možete ići protiv kategoričnih zakona u

svemiru, kao što je gravitacija. Ukoliko želite promijeniti psihologiju jednog naroda, na primjer bosanskog, onda to ne možete učiniti preko noći, jer se radi o promjeni mentaliteta. To je prirodni zakon, *sunnetullah*. Ovi Allahovi znakovi dolaze upravo iz kosmosa i iz Kur'ana. Stoga je izuzetno važno razumjeti značenje, gramatiku i sintaksu kosmosa. Allah u Kur'anu kaže: idite i putujte po zemlji, i razmišljajte... I zbog toga, ponavljam, jedini put od adaptacijskog ka transformacijskom jeste da na isti nivo postavite ove dvije knjige. Također, morate biti svjesni da se prvo mijenja svijet, a potom zakon, a ne obratno. Zato se mora poznavati tekst univerzuma ili kosmosa i tekst knjige ukoliko se žele donositi promjene u svijetu. Što više poznajete svijet, imate bolju viziju. To je moja druga teza. Moramo što više poznavati nauke.

Posljednja teza jeste da moramo promijeniti polje autoriteta u islamu. Godinama je centar naučne gravitacije bio oličen u ulemi, ulemi teksta (*'ulema' en-nusus*). To su učenjaci koji su samo gledali u tekst i davali fetve. Međutim, to je manjkavo jer ukoliko poznajete tekst, a ne poznajete kontekst, vi se samo adaptirate svijetu oko vas. Na primjer, ako govorite o globalnoj ekonomiji, a ne znate pravila te ekonomije, ne znate složenost te problematike, vi ćete dati jedno konformističko tumačenje koje je u krajnjoj konsekvenci adaptacijsko. Ista je stvar u medicini. Ukoliko govorite o mozgu, a ne razumijete to područje medicinski, vi se samo prilagođavate svojim stavom. Dakle, naglašavanjem isključivo teksta postiže se isključivo adaptacijska reforma. Ne čini se korak dalje. I na taj način vi ne mijenjate svijet na bolje. I ovo je uistinu kriza muslimanskog mišljenja.

Vi govorite o jednom veoma zahtjevnom zadatku. Da li možemo naći ljude u muslimanskoj zajednici koji mogu odgovoriti takvom zadatku?

Mislim da postoje ljudi, mislim da ima potencijala, ali da ne postoji svijest o ovakvom načinu suočavanja sa izazovima modernog doba. Najveći problem je nedostatak samopouzdanja kod muslimana. Širom svijeta muslimani su u krizi, a te se krize mogu svesti na krizu samopouzdanja. Mi samo mislimo da se ne može odgovoriti izazovima vremena. Takvom stanju stvari pomaže i ulema koja nam govori kako mi ne znamo čitati Knjigu, odnosno kako su to znali činiti neki davni, klasični učenjaci. To znači da imamo veličinu u prošlosti i prazninu u budućnosti. Neki naši briljantni umovi u ekonomiji, medicini, obrazovanju, postižu vrhunske rezultate u svojim poljima, ali prema religiji imaju, rekao bih, nezreo pristup. Oni su eksperti na najvišem nivou u svojim poljima, ali kada pričaju o islamu onda kažu: „Mi ne znamo o tome ništa“, jer misle kako je islam neko drugo područje. Ja im stalno kazujem da spoje svoje ekspertize, svoja izučavanja sa vjerom i promotre te ekspertize kroz islamsku etiku. Vjerujte da imamo ljude čak i u Svjetskoj banci, MMF-u i to na najznačajnijim pozicijama, ali oni su potpuno odvojeni od islama kao referentnog okvira,

jer misle kako su islam i ono čime se oni bave dva različita svijeta. Zato nam treba svijest, a svijest jeste spremnost da se suočimo čak i sa autoritetima, da budemo hrabri, jer upravo vjerski autoriteti su danas u krizi. I oni su izrazito pasivni – zbog nas! Zbog sljedbenika koji i ne propituju. To je veoma pogrešno. Odatle bi trebala da krene jedna transformacijska promjena. Moramo znati da je propitivanje vjerskih autoriteta islamsko načelo koje je bilo prisutno od početka islama. Ironija je da mi to islamsko načelo propitivanja sad ponovo učimo kao vrijednost na Zapadu. Ovo slijepo slijeđenje je gorući problem, pogotovo u arapskim i islamskim zemljama, gdje se u svemu slijedi pravilo „slušamo i pokoravamo se“ (*semi'na ve eta'na*). Međutim, moram kazati kako se ovo pravilo primjenjuje samo u ibadetu. Kada govorimo o odnosima (*mu'amelat*) pravilo glasi „slušamo i propitujemo“ (*semi'na ve se'elna*). Ne samo to, moramo autoritet propitivati odakle i na osnovu čega donose fetve. Želim, kao misleće biće, koje poznaje Knjigu, da pitam nadređenog na koji način je on donio zaključke ili fetve iz Knjige. Zbog toga su ashabi veoma rijetko davali fetve. A mi danas imamo ljude koji daju brojne fetve iz područja medicine, ekonomije i svega drugog, a nemaju nikave veze sa ovim poljima, a kamoli da govorimo o stručnosti. To je veoma opasan fenomen. Fetva koja se izvede iz samo jednog teksta i koja ne podrazumijeva kontekst nije validna fetva! To je uzrok naše krize. Zbog toga moramo nužno ujediniti naučnike teksta i naučnike konteksta i stvoriti prostor da oni rade zajedno. Upravo zbog toga ja želim samu suštinu ove knjige prevesti u stvarnost, odnosno primijeniti glavne zaključke ove knjige. Organizirat ću radionice sa po četiri naučnika teksta i četiri naučnika konteksta koji će razrađivati određena pitanja. Postoji sedam polja koja želim detaljno istražiti: obrazovanje, medicina, rodne studije, umjetnost, prirodni okoliš, ekonomija i ishrana, halal ishrana. Ja uistinu želim shvatiti šta je to halal u halal-ishrani. Je li to način na koji ubijamo životinje ili način na koji uzgajamo životinje koje ćemo koristiti za ishranu. Mislim da su ovo polja na kojima moramo nužno poraditi. Mnogi su ovaj projekt protumačili kao napad na ulemu. Ali nisam toliko kritičan prema ulemi, koliko prema sljedbenicima uleme. Muslimanska zajednica ima veliki potencijal, ali je on ignoriran i to većinom uzrokuju članovi te zajednice, sljedbenici uleme koji su otuđeni. Oni misle da nemaju uopće moći da izmijene stvari. I zaista, prvi korak u svim reformama bilo bi buđenje tog muslimanskog kolektiviteta, aktiviranje njihovog prava da pitaju i da znaju.

U Vašoj knjizi „Radikalna reforma“ često spominjete teoriju viših ciljeva, posebno eš-Šatibijevu teoriju el-makasida, koja je danas postala veoma popularna među muslimanskim intelektualnim krugovima. Ustvari, Vi predlažete okvir i broj viših ciljeva. Stoga postoji određena zebnja da nas takav postupak može odvesti u relativizam.

Znam za takve sumnje, ali ja činim upravo suprotnu stvar. Smatram da sa općenitijim principima, odnosno ciljevima postoji veća opasnost za relativizam. Ukoliko imate samo šest principa, kao što je to bilo u doba eš-Šatibija, možete pod njih supsumirati veliki broj stvari, odnosno relativizirati ih. Ja kazujem kako je svijet sve složeniji, i moramo biti sve precizniji u određivanju ciljeva koji vode naš život ili zajednicu. Što više dodajemo principa iz polja etike, sve manje relativiziramo stvari. Na primjer, Ibn Tejmije je primijetio kako nešto nedostaje kod klasičnih pet principa, a to je intimni život. Bio je u pravu. Tako i danas, svugdje u svijetu, pa i ovdje u Bosni, vidjet ćete da muslimani imaju problema sa psihologijom života, odnosno sa duhovnim balansom. Iz tog razloga dodajem 19 novih principa kako bih bio što precizniji, a na to me navela kompleksnost savremenog života. Što je kontekst i znanje kompleksnije to etika treba biti preciznija. Ako danas sretnete veliki broj muslimana koji se ne osjećaju dobro u duši, to znači da je intimni život u krizi. To znači da mi nemamo specijaliziran psihološki odgovor na to. U tom smislu, šta će biti fikih za takve osobe: da li će to biti jednostavno fetva da im se uči *rukja* ili ćemo im reći da odu i posjete liječnika? Zbog toga trebamo liječnike, psihologe, psihijatre koji će primijeniti islamsku etiku i dati odgovore na savremene izazove. Jer, fetva nije praznovjerje, fetva je odgovornost.

Također, želim naglasiti kako ne govorim o islamskoj medicini ili islamskoj ekonomiji; ja govorim o islamskoj etici u medicini i ekonomiji. Koncept islamizacije naučnih polja za mene je neprihvatljiv. Postoje zakonitosti tih polja, njihova objektivnost. Kao što nam Kur'an kazuje, odnosno prenosi poruke i mi iz toga izvlačimo opće i pojedinačne zakonitosti, mislim da nam na isti način govore nauke, poput medicine i ekonomije. I stoga, moramo govoriti o etici, jer ona nam otkriva usmjerenje određenog naučnog polja, dok nam objektivnost kazuje o stvarima kakve jesu.

Ipak, ako pogledamo oficijelna mišljenja i fetve koje dolaze iz institucija koje predstavljaju islam, primjetno je kako se u njima samo prilagođava islam datom trenutku i postojećem sistemu. Na taj način prave se muslimanska geta unutar globalnog sistema koji je nehuman. To je na neki način kompromis sa stanjem stvari. Da li religija poznaje kompromise?

Prvo ću vam odlučno kazati kako religija ne zna za kompromise, jer bi bila kompromitovana. U svakoj vjeri morate biti odani etičkim principima koje slijedite. Znam da mnoge muftije i vjerski predstavnici govore kako su prisiljeni vremenom u kojem žive i društvom u kojem se nalaze da prave kompromise. Međutim, na taj način mi gubimo svoj istinski pravac i rezultat je da mjenjamo svoju vjeru, a ne svijet. Dakle, mijenjamo vjeru kako bismo se prilagodili svijetu. Moje shvatanje je sasvim suprotno. Ako slijedim vjeru i imam viziju prema kojoj Bog od nas zahtijeva da promijenimo svijet na bolje, onda moramo

mijenjati svijet a ne vjeru, ne činiti kompromise. To je osnovno značenje reforme o kojoj govorim. Zanimljivo je kako su mnogi nemuslimani bolje razumjeli ovu knjigu od muslimana. Oni je smatraju veoma izazovnom i opasnom, jer ona poziva muslimane da se probude i svijet promijene na bolje. Naravno, u ovom procesu nisu uključeni samo muslimani, već svi ljudi koji žele dobro, napredak svijetu i koji dijele univerzalnu etičku misiju.

Svakako treba kazati kako promjena nabolje podrazumijeva da smo jako osjetljivi i odgovorni za stanje u kojem se nalazimo. I pored svega toga mnogi muslimani površno gledaju na moju ideju i govore da ja mijenjam islam. Kratko ću reći: ukoliko si musliman, moraš stvari mijenjati nabolje, a ne prilagođavati se.

Da li se brinete da će vas optužiti kako ste sanjar?

Današnji san sutra postaje stvarnost. Ne brine me to. Mislim da me podupiru mnogi mladi i na Istoku i na Zapadu. Dakle, postoji želja kod mladih da se suoče sa izazovima. Sve moje knjige su samo uvod u ono što će doći poslije, a to će biti nešto sasvim novo i sasvim radikalno.

Gospodine Ramadan, koje je osnovno značenje Vašeg uvjerenja da su muslimani u Evropi utemeljili novi, „evropski islam“? Da li govorite o jedinstvenoj kulturi evropskih muslimana i šta je to zajedničko za sve evropske muslimane?

Prvo, moramo biti potpuno precizni da bismo objasnili ono o čemu govorim, mnogi muslimani to ne razumiju. Oni misle da je to neki novi, evropski islam. Islam je jedna religija, zasnovana na univerzalnim principima i ne može se mijenjati, jer je utemeljena na Kur'anu i Poslanikovoј tradiciji. Ono što je veoma važno jeste razumjeti da univerzalno u islamu jesu principi, oni su svugdje i uvijek isti; gdje god da se nađemo mi ćemo uzeti sve što se ne kosi s tim univerzalnim principima. Dakle, univerzalnost islama podrazumijeva univerzalnost principa i višestrukost kultura. Mi nemamo problema ni s jednom kulturom. Kada govorim o „evropskom islamu“, to je isto kao kad govorim o „azijskom islamu“, „arapskom islamu“, misleći da je islam jedna religija koja objedinjuje mnogo kultura. Stoga, evropski muslimani se ne trebaju bojati da kažu: „Mi smo muslimani, poštujemo univerzalne islamske principe kao ostali muslimani širom svijeta, ali mi uzimamo iz evropske kulture sve što nije proturiječno našoj religiji, a mnogo toga nije.“ To je jedan aspekt koncepta evropskog islama, to jeste, moramo razlikovati religiju i kulturu. Dalje, kada govorim o evropskom islamu, mislim na to da je Evropa kontinent na kojem živimo, ali kada uđemo dublje u ovu raspravu, uvidjet ćemo da ne postoji samo jedna evropska kultura. Unutar kultura postoje sličnosti i razlike. Naprimjer, ako pogledamo zapadnu Evropu,

tamo ćemo naći tradicije sekularizma, prosvijećenosti, kulturu zaštite prava, to je svugdje prisutno. Ipak, ako pažljivije pogledate, vidjet ćete britanski način, francuski itd., dakle, govorimo o evropskim kulturama. U istočnoj Evropi je ista stvar, gdje je islam snažno prisutan. Dakle, ne govorim o novom islamu, on je novi samo za neke Evropljane. Evropski islam je kao i Evropa. Na primjer, na Balkanu, u istočnoj Evropi, islam je prisutan nekoliko stoljeća. Mi smo u Evropi dugo vremena. No, postoje različite vrijednosti. Muslimani koji pripadaju bosanskoj kulturi nisu isti kao muslimani koji pripadaju francuskoj kulturi. Ne pripadaju istim kulturama, ali su Evropljani. Stoga, možemo konstatovati da mi jesmo Evropljani, dijelimo evropsku historiju, ali imamo i specifičnosti koje zadobivamo samim rođenjem. Nema ništa pogrešno da uzimamo univerzalne principe islama i pripadamo različitim kulturama. Zbog univerzalnosti islama, mi se možemo integrisati u praktično sve kulture, pod jednim uvjetom: da to nije u suprotnosti s našim principima. Ne smijemo činiti nešto što je u tradiciji određene kulture, ali je haram. Ne. Umjeto toga, mi ćemo reći: „Pripadamo određenoj kulturi i uzet ćemo iz nje sve što je halal, rukovodeći se principom, ‘naređivanja dobra i odvrćanja od zla.’“

Kakva je onda razlika između religije i kulture? Da li je religija, kao izvorna i univerzalna poruka, postala talac partikularnih kultura? Koliko često dajemo prednost kulturi nad religijom? I zašto je to pogrešno?

Vi ste u potpunosti u pravu. To je upravo problem s kojim se susrećemo. Pomenuli ste problem na koji često odgovaram na sljedeći način: arapski jezik jeste jezik islama, ali arapska kultura nije kultura islama. Kulture islama mogu biti različite. Ljudi miješaju jezik i kulturu. Važno mjesto odakle treba početi jeste da kažemo: „Nema religije bez kulture, niti kulture bez religije, pa ipak kultura nije religija.“ To je važno zbog principa, jer kada imate principe, vi s njima morate negdje živjeti, biti uključeni u određenu kulturu. Pogledajmo slučaj Poslanika a.s. On je živio u Mekki, koja je imala svoju kulturu. Napustio je Mekku i otišao u Medinu. A Mekka i Medina su imale dvije različite kulture. To se može vidjeti po temperamentu žena u ovim kulturama. Žene u Medini su bile veoma otvorene, veoma neposredne, dok u Mekki nisu bile takve. Čak je Omer r.a. bio iznenađen da su mu žene verbalno uzvraćale. To je ono što je i Poslanik a.s. prihvatio u slučaju svoje kćerke. Poslanik je poštovao principe islama, ali i neka kulturna pravila iz socijalnog i javnog života Medine. Danas imamo nešto što se zove arabizacija islama. Neki govore: „Jedini pravi muslimani su Arapi - muslimani.“ To je pogrešno. Da biste bili dobar musliman, poželjno je da znate arapski jezik, ali ne treba da budete arabizirani, ili pakistanizirani, osmanizirani. Jednostavno, trebate biti ono što jeste. Želim kazati svojoj bosanskoj braći da nema nikakve protivriječnosti da budete duboko ukorijenjeni u bosansku kulturu i da

poštujete islamske principe. Ali, postoje uvjeti, a to su: znati šta je halal, znati šta je pogrešno, ne govoriti da ću u ime svoje kulture počiniti bilo što, jer nešto u kulturi može biti vrijednost, ali istovremeno razorno po vašu vjeru i vaše srce. Dakle, bosanski jezik, bosanska kultura, bosanska tradicija, sve ove stvari su dio vas, čuvajte ih, to je potpuno halal, i ako postoje neke stvari koje nisu u skladu s principima islama, samo ih preformulirajte da budu bolje.

Doktore Ramadan, neizbježna tema je i „arapsko proljeće“ i utjecaj tzv. proljeća na arapske i muslimanske zemlje. Mislimo kako je Al-Jazeera dala suviše simplificiranu sliku dešavanja naroda u nekim arapskim zemljama, dok je cenzurisala dešavanja u drugim zemljama poput Bahrejna. Da li uopće možemo „arapsko proljeće“ zvati revolucijom ukoliko znamo da je sam pojam preuzet sa Zapada i da ne postoji nikakva određena ideologija iza njega? Nadalje, da li je naivno vjerovati kako se sve to dešava mimo Zapada?

U pravu ste. I ja sam u isto vrijeme optimističan i oprezan. Smatram kako većina ljudi nema pravu i potpunu sliku o dešavanjima u arapskom svijetu. Mnogi spominju demokratske promjene i to je u redu, ali mislim da trebamo uzeti u obzir i neke druge parametre. Jedan od njih jeste da je donekle bilo nepredvidivo sve to dešavanje naroda, ali trebate znati da su sredstva za dešavanje naroda bila dugo pripremana i mogli ste ih predvidjeti. U zadnje tri godine ljudi iz Tunisa i Egipta bili su pripremani u SAD-u, na Kavkazu, čak i u Srbiji. Oni su učeni kako da iskoriste društvene mreže i potaknu nemire. Ovi ljudi su to priznali i na Al-Jazeera. Dakle, ne kažem da je sve ovo bilo kontrolirano, ali je bilo pripremano. Ovo dešavanje je jedan spoj nečega što je bilo pripremano i što je bilo predvidivo, i masovnog odaziva naroda, što je bilo nepredvidivo. Druga stvar je da mi stalno govorimo o političkoj reformi, dok je u centru pažnje ustvari ekonomija. Znamo da su u regiji u kojoj se dešavaju tzv „političke promjene“ na scenu stupili neki novi igrači poput zemalja Južne Amerike, Turske i Kine. Oni su se uzdizali na ovom vibrantnom tržištu. Turska je otvorila više od pedeset ambasada u Africi i započela jednu izrazito konstruktivnu ulogu u arapskom svijetu. Sve ovo je predstavljalo jedan ekonomski preokret, a nije bio u korist Zapada. I šta sad? Trebamo se praviti kao da to ne znamo. Pogledajte samo šta je nedavno izjavio predsjednik Obama. On je kazao kako će u novi region, misleći na zemlje u kojima se desila „revolucija“, uložiti više od milijardu dolara, zajedno sa MMF-om i Svjetskom bankom. Ko može pomisliti da je to urađeno kako bi spomenute zemlje bile nezavisne? To jeste, kao što ste kazali, itekako naivno. To će biti naočigled politička nezavisnost, a u stvarnosti to je novo ekonomsko porobljavanje tih država. Jedine zemlje koje je Obama pomenuo su SAD-e i EU kao predvodnice tog novog projekta. Kao da niko više na svijetu ne postoji. To veoma

jasno odslikava izrazit geopolitički i ekonomski utjecaj Zapada koji je nepredstavljen u medijima, odnosno namjerno zataškan. O ovome sam pisao na svojoj stranici, analizirajući govor Baraka Obame. Trebate znati kako je veoma važno znati šta Obama nije pomenuo, od onoga što je jasno kazao u svome govoru.

Da, ali neko će vam prigovoriti, kao i nama, da ne shvatamo narod koji je živio pod diktaturom decenijama i da pravimo teorije zavjere?

Naravno, susrećem se i s tim, ali to su veoma površna gledanja na stvar. Pokušavam uvijek dati jedno izbalansirano mišljenje o događajima u svijetu i okolini. Ali, kazati kako je drugačije mišljenje teorija zavjere, jeste jednodimenzionalno. Naime, imamo sasvim legitimno pravo postavljati pitanja. Npr., kada su me pitali o ubistvu Bin Laden, imao sam svoje mišljenje, pa su mi kazali da sam pobornik teorije zavjere. Ja sam ustvari samo pitao kako je moguće nešto takvo izvesti. Mislim da svako normalno, inteligentno biće pita i propituje. Ako prihvatate stvari kakve jesu, kakve se serviraju preko medija, onda ponižavate sami sebe. Ja imam pitanja, ako se ne slažete s mojim pitanjima, dokažite da ona nisu validna. Zato se slažem s vama i kažem da je veoma čudno da je Al-Jazeera tako snažno podupirala „revolucije“ u Egiptu i Tunisu, a zanemarila Bahrejn u potpunosti. Zašto je tako? Zašto su oprezni kada je u pitanju Sirija? Naša pitanja su legitimna i imamo pravo da ih postavljamo.

Možete li nam objasniti koncept ummeta? Šta je ummet danas? Da li uopće postoji?

Koncept ummeta postoji. I on je veoma važan. Problem koji imamo je da muslimani ne razumiju definiciju ummeta. Ummet ima veoma duboko značenje. Ibrahim a.s. je bio ummet. On je u sebi sažimao sve karakteristike jedne zajednice. On je te karakteristike, ono što radimo, što govorimo, kako doživljavamo svijet, pokušavao harmonizirati kroz duhovnost. Ummet je, dakle, duhovna zajednica. Ja sam ovdje po prvi put, razgovaramo, ali u ime Boga, mi smo braća, i u ime Boga, na isti način percipiramo život, a to je: „Mi smo Božiji, i Bogu ćemo se vratiti“. Duhovna zajednica nas čini braćom i sestrama. Temeljni principi islama nisu utemeljeni na rasi, naciji, već na zajedničkom poimanju života. Vjerujemo u Boga, da je on uvijek prisutan, to je zajedničko poimanje. Nije važno odakle dolazim, ali boja moje kože me ne čini manje ili više vrijednim, kao ni inteligencija ili novac. Kao što kaže Kur'an: „Najbolji među vama su oni koji se Boga najviše boje“. To je značenje ummeta. Ali, moramo se vratiti na ono što sam već pomenuo, a to je dosljednost, moramo biti dosljedni. Dosljednost znači da neću podržati nijednog muslimana ako nije u pravu. U tom slučaju ću slijediti Poslanika a.s. koji je rekao: „Pomozite svom bratu kada je u pravu i kada griješi.“ Kako ćemo pomoći svom bratu ili sestri ako griješe? Spriječimo ih da to čine. To podrazumijeva kritički um. Moja pripadnost ummetu znači da ako vidim da neki muslimani ubijaju nevine ljude,

ili ako u muslimanskim zemljama nema slobode, ako se ne poštuju građanska prava, u tom slučaju ću reći: „U ime moje religije, zapravo, u ime moje duhovne zajednice, ja se ne slažem s onim što radite“. To je kritičnost. Zašto je ovo važno? Zato što mnoga naša braća, na primjer, ovdje u Bosni i Hercegovini, misle da pripadnost ummetu znači nekakvu lojalnost koja traži da budemo na ovoj ili onoj strani. Mi moramo biti na strani pravde. Ako neki Srbin ili Hrvat u Bosni čine nešto ispravno, a musliman radi pogrešno, uvijek ću biti na strani onoga ko je u pravu. Zato što podržavam principe pravde i ne mogu podržati muslimana ako radi pogrešno. Kada nas ljudi pitaju o ummetu, uglavnom misle na lojalnost. Naš odgovor treba biti: „Mi smo lojalni Bogu i pravdi.“ Dakle, podržavamo svakoga ko radi pravedno, ali ako neko čini nepravdu treba ustati protiv njega. Dakle, ummet je tu, moramo podržavati njegove principe, braniti ugnjetavane širom svijeta, na primjer Palestince, Iračane, Afganistance, ali i Tibetance, jer i oni vape za pravdom. Mi smo i uz njih. To je univerzalnost islama. Ne radi se o pripadanju, mi pripadamo našim principima i našoj duhovnoj zajednici. Najvažniji su principi pravde, a ne krv, koža, nadmoć određene religije itd.

Prije nekoliko godina za jedan intervju u Ženevi izričito ste zahtijevali da intervju bude urađen u bosanskom mesdžidu?

Da, u pitanju je bila neka debata o muslimanskim zajednicama i ja sam htio da intervju bude urađen u bosanskom mesdžidu, jer sam smatrao kako je bosanska muslimanska zajednica u to vrijeme radila veoma vrijedno i pošteno. Htio sam da to drugi vide i prepoznaju. Također, htio sam pokazati kako su muslimani jedna veoma raznovrsna zajednica, kako to nisu samo Arapi ili Azijati, te kako bosanski muslimani rade dobar posao u Švicarskoj.

Ne želimo Vas pitati za antisemitizam ili judeofobiju. Dobro je poznato da Vas neki zapadni novinari optužuju za antisemitizam. Umjesto toga, želimo Vas pitati ko su Vaši omiljeni jevrejski autori? Možete li nam predložiti nekoliko njih?

Imam ih mnogo. Imam mnogo i prijatelja Jevreja. Ali, tu je problem s Palestincima i Izraelcima. Važan je jevrejski historijski doprinos. Taj doprinos je dao na primjer Majmonides. Zapravo, od Majmonidesa do Frojda. Frojd je govorio: „Nije čudno što psihoanaliza potiče od jednog jevrejskog uma“. To je u redu, kad se čovjek poziva na svoje porijeklo. Imamo mnogo jevrejskih autora koje čitam, s kojim radim i družim se. Jevrejska tradicija je velika i bitna tradicija koja je mnogo doprinijela čovječanstvu. Važno je reći svim muslimanima da je antisemitizam isto što i anti-islam. Nema ništa u islamu što bi i najmanje doprinijelo antisemitizmu. Istovremeno, ovo nema veze

s državama, politikama, odnosom prema Palestincima. Ne smijemo miješati stvari, kao što nikad ne možemo zaboraviti ono što su pravoslavci počinili bosanskim muslimanima. To je neprihvatljivo. Ali, ne smijemo miješati državu i religiju. Religije se moraju poštovati, a vlasti kritikovati, pa čak i one koje su nominalno islamske. Ja sam veoma kritičan prema zemljama koje su većinski

muslimanske. To je moja dužnost kao građanina da se suprotstavim vlasti koja ubija nevine ljude, koja potiče terorizam. Prije nekoliko godina napisao sam pismo jevrejskim intelektualcima pozivajući ih na pravdu. Mi smo za dijalog i komunikaciju, ali i za pravdu. Nećemo prestati insistirati na njoj, kao ni na dijalogu.

Summary

الموجز

'WE LISTEN AND INQUIRE'
Interview with Tariq Ramadan

«نستمع ونسأل»
حوار مع الأستاذ الدكتور طارق رمضان

By
Samedin Kadic and Mirza Sarajkic

أجرى الحوار:
سامدين قاضييتش وميرزا سرايكييتش

In this interview Tariq Ramadan, professor of contemporary islamic studies at Oxford University discusses fundamental messages, meanings and the concept of his book *The Radical Reform*. He also talks about the concept of *European Islam* as well as of the universality of Islam as a universality of principles and the multiplicity of cultures of Islamic nations today. Professor Ramadan explains 'the phenomenon of peoples' in 'Arabic spring' and believes that majority of the people do not have a real nor a complete picture of contemporary events in the Arab world. He further discusses the idea of *ummah* as a spiritual community of Muslims and the significance of preserving the principle of justice.

يتحدث أستاذ الدراسات الإسلامية المعاصرة في جامعة أكسفورد، الدكتور طارق رمضان، في هذا الحوار عن الرسائل والمعاني الأساسية والمفهوم في كتابه «الإصلاح الجذري». كما يتحدث الأستاذ رمضان عن مفهوم «الإسلام الأوروبي» وعن عالمية الإسلام باعتبارها عالمية المبادئ وتنوع الثقافات التي ينتمي إليها المسلمون اليوم. كما يشرح الأستاذ رمضان «حدوث الشعوب» في «الربيع العربي» ويرى أن معظم الناس لا توجد لديهم الصورة الحقيقية والكاملة عن الأحداث في العالم العربي. ويتحدث الأستاذ رمضان أيضا في هذا الحوار عن مفهوم «الأمة» باعتبارها الجماعة الروحية للمسلمين. وعن أهمية الالتزام بمبدأ العدل.